

kor a szegény ember élete. Amikor megvettük azt a kis lakást, azzal a darabka szőlővel, legboldogabb voltam a világon, pedig még alig múltam tizenhárom éves. Ereztem, hogy nagyon jó, ha az ember a sajátjában lakik, pedig nem volt, csak egy szoba, konyha egy kis kamrával, de az a tudat felszabadított, hogy már mindkét sem leszünk olyan hányt-vetett senkik. Ez adott lendületet, hogy gyerekeikkel nekivágjak az életnek. Mindegy volt, hogy mit, csak dolgozhassak, pénzt keressék. Dolgoztam, furakodtam mindenféle. ahol pénz lehetett keresni. Így lettem én minden.

(...)

Jött a tavasz, vállaltam harmadost, krumplit, tengerit. Mentünk a férjemen aratni a Nagylaposra, Elekborokba. A férjem kaszált, én a markot szedtem és kétét kötöttem. Mire ő kivágta a rendet, én felszedtem és be is kötöttem, csak hordani kellett és a keresztet összerakni. Alig aludtunk ilyenkor a nap 24 órájából három-négy órát. A férjem ugyan nem akarta, hogy én menjek aratni, mert volt egy korai ikerszülésem és ez legyengített. Ra egy évre már a Mihály fiammal voltam terhes. Féltem a férjem, hogy bajom esik. En elég erősen éreztem magam, és sok volt az éhes száj. Nagyon sokat kellett dolgozni, hogy a kenyérnekvalót egész évre meg tudjuk keresni. Le kellett aratni tizenkét keresztet, hogy egy jussan az aratónak. Mink akkor kerestünk: búzát, rozst, árpát vegyessen. Három hétig dolgoztunk. Kaptunk kosztot is. A gazdáné három hét alatt háromszor vágott csirkét. Főleg paszuly, köles, meg krumpli volt. A leves olyan volt, mint a bodzavirág. Nem voltunk elkényeztetve. Egyik alkalommal ökrumplit küldött a kiskondással. A főtt krumplit megtörte, dobott rá egy kis hagymás zsírt, és úgy hozta el a gyerek. Olyan volt, hogy én már rég a dísznőnek főztem otthon az olyan krumplit. Ahogy a gyerek ment haza, találkoztam a gazdával, és mondta, hogy nem ették meg az ebédet az aratók. Mért nem? Mért még egy kis aludtettet sem küldött hozzá a Mariska néni. Azt mondták, egye meg ő, ha három tehén mellett ilyen fősvény, sajnálja azt a kis aludtettet. A Verescsárda dülönél arattunk, ott volt egy pár ház is. Ott vettem tejet. Kenyerünk volt. Eppen ebédeltünk, amikor jött a János gazda. Hát ti mit csináltok?

Ebédeltünk.

Hát az ebédet mért küldték vissza?

Ha János bácsi meg tudja enni, próbálja meg, és arasson az olyan kosztot. Se egy kis ugorka, se tej, én így nem tudok aratni, nem bírok kaszálni, azon a szárazkrumplin, mondja a férjem.

Erre a gazda megsértődött. De azért még sem kellett volna engem ilyen szegénybe hozni, azért csak meg kellett volna azt enni, hát csak meg volt főzve. (Megfőzve megvolt, de ehetetlen volt.)

A férjem csak annyit mondott: azért, mert szegény vagyok, dísznő nem vagyok. Vagy ad rendes kosztot, vagy itthagynom, aztán csinálja maga!

Hazament a János gazda, uszonnára küldött aludtettet, meg szalonnát, de olyan avasat, hogy abból sem tudunk enni. Akkor megkértük, hogy inkább tejet adjon, ha már három tehén mellett soha nem telik egy kis vajra. Azt mondta a gazdáné, hogy még mit nem! Azt el lehet jó pénzen adni!

Aratás után némsokára jött az őszi munka. Mentem segíteni másnak tengerit törni, krumplit szedni, ok meg nekem visszadolgozták. Volt egy hold kukorica, kicsi híjával egy hold krumpli, harmados. Ezt mind be kellett takarítani. A férjem nem sokat tudott segíteni, ő mint vasutas, ősszel nagyon sokat utazott, az őszi forgalom miatt alig volt otthon.

Nem volt segítségem. Akkor ősszel már boldog állapotban voltam Mihály fiammal, nagyon féltem, valami bajom ne történjen. De mindent magamnak kellett elvégezni, a krumpliföldtéstől a felszedésig és még a beszállítási fuvarokat is le kellett dolgozni. Úgy dolgoztam le szobafestéssel, kézimunkával. Elég sokat kerestem, de sokat is éjszakáztam, mert csak úgy lehetett maladni vele.

(...)

Az őszi nagyon fárasztó volt, nehéz volt a betakarítás, de még nehezebb az elrakás. Amikor a tengerit hazahozták, akkor delután ment el a férjem szolgálatba. Jött egy nagy burulat, azt se tudtam, mit tegyek, hogy ne ázzon meg a tengeri. Fogtam a két gyereket, a két árva, mondtam nekik, szedjétek a tengerit a zsákokba. Ők szedték, én meg hordtam a padlásra húsz-huszonöt kilós zsákokban. Másnap hazajött a férjem aratán, a szolgálat után, majd hanyatt esett a csodálkozástól, hogy a helyén van a tengeri, de ő sem bírta volna olyan aratán felhordani a padlásra, így is alig volt pár óra pihenés az újabb szolgálatig. Azután jött a harmados krumpli, abban se sokat tudott a férjem segíteni. Azt beraktam a kamrába, azután már ráértünk elrendezni. A szőlőt a férjemmel befedtük, azt nem kellett féltetni már, hogy megfagy.

Bekerültünk, a kinti munka már megvolt, ideje is, megviselt a nyári munka, meg a terheggel is. Akadt munka aztán benn is, voltak épp elegendő enni, csak főztem, mostam kézimunkáztam. Már komolyan kellett dolgozni, kellett a kicsinek a stafingot csinálni. A kis ingeket készen vettem, én rajzoltam a kis gallerra és az ujjára kicsi virágokat, szinessel kivarrtam. Kis réklit is készítettem, hogy mire megjön a kicsi, akkorra kész legyen minden. A pólyapárnának a fodorját is kimadérizáltam nagyon szépen. Boldogan varrtam. Karácsony előtt egy pár nappal, vasárnap főztem, főzés közben rosszul éreztem magam, nagy fájdalom voltam. Féltem, nem volt otthon a férjem. Majd este jött meg, látta, hogy baj van, elment a gólyanélért, de a kicsi csak kinezott, nagyon lusta volt. Akkor nem úgy volt, mint most, hogy a kórházba viszik a kismamákat. Sokat szenvedtem.

A fiam csütörtökön este érkezett meg, ezerkilencszázhuszonnégy december 24-én. Ez volt az igazi ajándék, Jézuska hozta.

Őt kilő négy dekával született, szép nagy gyerek volt. Mindég éhes volt. Szépen fejlődött, sokat aludt. Addig volt ébren, amíg evett, de ha felébredt, akkor nem fért a hangja a szobába. Követelte a magáét, nagyon mohó volt, de meg is látszott rajta. Egyszer valami baja volt, elvittem az orvoshoz. Ahogy bontom ki, mondja az orvos: ennek a gyereknek bének a lábai. Fel akarta állítani, de nem tudta. Uramisten, az nem lehet! Hát nem látja, hogy nem tud lábra állni? Hogy tudna lábra állni, alig múlt kéthónapos. Ne beszéljen — mondja az orvos —, egy ilyen nagy gyerek? Doktor úr — mondom

Idős Váci Mihályné önéletírása

„Árvácska azt kívánta, hogy az édesanyja jöjjön el érte, és vigye el a nagy fényességbe, az égbe... Árvácska szót fogadott, kiment, háromszor körüljárta a kutat, akkor visszafelé ment a házba. Azt hitte, hogy az édesanyja már meg is jelent a nagy fényességben, s a ház ereszté láta, hogy csak úgy lobog, és ragyog, mint az igazi karácsonyfa, és szikrázik is... Már akkor az egész tető égett. a kislány mondani akarta, hogy nagyon nagy fényesség volt odakint a házon. De rákiáltottak, hogy ne beszéljen ostobaságokat. Azt hitték, csak jár a szája, mert valamit álmodott a csillagok alatt.”

Móricz Zsigmond 1940-ben írta meg Árvácska zsolttáros regényét, a fölajdulást, a kiáltást, az átkot, a szepőtelen kiszolgáltatottság panaszát, a gyöngeség konok hallgatását. Közömben az új, az iszonyú világágésnek, amelynek lángjai őt esztendőn át tomboltak, mint eddig soha még az emberiség történetében — aztán „kialudt a tüzes gerenda, s vastagon lepte a hó a törmelékeket.” Egyszerre volt ez a regény vádirat és föl-magaszthatás, egyszerre világot figyelmeztető példa és egy züllött országot leleplező dühkitörés. Pedig nincs egy sor sem a nagypolitikáról, még az elszabadult indulat ország belső, „kispolitikáról” sem. Csupán egy kislányról, Csöréről van benne szó, a mocskban született ártatlanságról, a jövőidő szerelmes pillangójáról, a leendő hétkrájcáros anyáról, akinek méhében egy új, igaz embernek kellene megfogannia. Móricz tüze — s mennyi tisztítópusztító tüze volt végső megoldás és katharsis gyanánt, mert a tehetetlenség más gyógyírt már nem találhattott, csupán a tűz orvosságát! — mindent elhamvasztott. „A nyelvekből üszök lett, s a sértegetésekből füst és pára.” Ős 1942. szeptemberében ő maga is porrá és hamuvá lett, még mielőtt „megindult” volna a „hóésés”, hogy a „fekete karácsony” átváltozzon „szép fehér karácsonnyá”. Honnan is tudhatta volna Móricz, hogy Árvácska mégsem halt meg azon a télen, hogy nem múlt el az emberekkel „a hó alatt”, nem múlt el a rosszaságokkal és kegyetlenségekkel, hanem akár a mag, megbúj, és könyörtelen akarással és türelemmel várta a ki-keletet, amikor „Minden békés lett, átalakult, másfajta valamivé az egész élet”. 1940-ben Móricz még nem írhattott dicsőséges éneket, csak zsolttárt, fekete karácsonyt, emésztő pokoltűzet. A dicsőséges éneket akkor még nem lehetett megírni — talán még ma sem lehet. ahhoz túl sok gondnal, félelemmel és kinnal vehmes még a világ —, de megélni a dicsőséget már lehetett! Miként megélté idős Váci Mihályné, s rajta kívül még annyian, hírnevesek és névtelenek, akik ölükből a jövőt dajkálták, dacolva a jelen irtózatával.

Idős Váci Mihályné önéletírása nem szépiroíri memoár. Hiszen soha nem is álmodhatott arról, hogy ő egyszer még író lesz. Iskolába is csak néhány hétig járhatott, írni-olvasni — a betűket összerakogatni — egyedül és sokára tanult meg. Az írósgá misztikus távolságban lebeghetett fölötte, amikor gyerekek, serdülő lány és asszony volt — talán nem is látta a délibábos tündöklést, nem is gondolt vele. Neki a folyton Amerikába kitántorgó, adósággal lávozó és megterő apa hiányával kellett gondolnia, a kétségbeeséssel és nyomorral küszködő anya munkát hajszoló, örökös távollétével, a rábizott kistestvérek nyugósságával, az elvégzendő munkával, a szegénység és röghözkötöttség kényszeréből menekülni vágyó nővér tehetetlen kegyetlenkedéseivel. Neki nem az írói érvényesülés volt a tündöklő távlat, hanem az egyszer végre együtt levő család, az apa, aki nem részeg, és becsületesen dolgozik, az anya, aki nem hurcolja őket évente sivár bérzugokba, ahol a füst jelenti a fészekmeleget. Dehogyan gondolt ő írósgára, s hogy egyszer még leírja nyomorúságukat! Neki mosnia, takarítania, pesztrálnia kellett, gyerekeikkel felnőt napszámot állnia kapáláskor, neki tőrnie kellett Erzsike nővére útleteit — vagy végső keserűségében nekivágott a vakvilágnak, magához szorítva testvérkéjét. Benne nem volt becsvágy, büszkeség, kevelység, neki csak félelme és szegénye lehetett, akár egy véletlenül eltört üvegkancsó miatt, amikor — lám, vágya mégis volt! — meghalni akart, és a jégverembe rejtőzött: „Álmomban mindég láttam az angyalokat, de nem jöttek értem, fel kellett gyógyulnom, és a kötelesség mezejére állnom”. Parancs volt számára az élet — nem filozofikus választásésély; neki élnie kellett, muszájból, hogy legyen mit enniük a testvéreinek, hogy valaki a rengeteg munka vérszegény ellenértékéből törlessze a hatalmas summát a hitelbe vásárolt házért; s ezt a házat is ő axtaloskodta ki a hiteltalan körülményeket végképp meggyűlölvé — nem a senkiházivá züllött apa, s nem a küzdelmekbe belefáradt anya. Jó szót alig kapott, a karácsonyi Jézuskát és ajándékat az jelentette, hogy hazajött Munkács-nyl az anya a bábaképzőből, a gyermeki csinytevés pedig az volt, amikor eldugták az apa elől a rédiát, a marhalevelet, hogy egyetlen tehénkéjüket, öszvagyonukat ne adhassa el szesz-ze való fillérékért; vidámsága is felemás volt, egyszer meg-nevettette akaratlanul a tekintetes urat, komoly arccal elkér-ve tőle a lajtot, mondván: „Az egyik végét kiütnénk, s abban laknánk, úgy sem tud édesanyám házat venni...”, s a tekintetes úr úgy kacagott, hogy a könnye is kicsordult: micso-da ötlet: lajtban lakjon egy egész család! Hinnék, egyszer mégiscsak véget ért számukra a sanyarú szegénység, s egy nap bekövetkezik a föltámadás árvácska-Zsuzsának, de kiderül, a gyermekkor csupán az első stációkat jelentette a neki rendelt kálvárián.

—, ott tetszett lenni a szüléskor december huszonegyedikén, én a Vítószkiné lánya vagyok. Hát ez volna az a gyerek? Szinte lehetetlennek tűnik, ez igen, ez szépen fejlődik. Na várjon, írok gyógyszert, nem lesz itt semmi baj.

A gyerek fejlődött, nevelkedett. Nem merem vinni magammal, mindenki bámulta, hogy milyen gyorsan nő. Az idős nőnk mindég mondták: te, ne hureold azt a gyereket, mert megverik szemmel. Anyósom is mindég ezt mondta. En nevettem, mondtam: meg, meg, de csak húszéves korában, a lányok! A mama ilyenkor mindég haragudott rám. Néha elárulta magát — hiszen én nem lehettem mindég a gyerekkel — mondta: látod, csináltam neki szenes vizet, meg volt verve, leszállt. En ezért nagyon haragudtam. Könyörögtem, liyet ne csináljon, ez csak babona — de ő csak megégette a sepről kiszakított cirokszálat, vízbe rakta a hamuját, és ezzel a vízzel megszórta a gyereket. Ezt csinálta a másik gyerekekkel, az Andrással is, ettől nem lehetett eltéríteni, ugyanúgy féltette, mint a Mihályt. Mondta a férjem: ne bosszankodj, hagyd rá, az a kis víz nem fog megártani a gyerekeknek, te meg csak emészted magad! Aztán ahogy nőttek a gyerekek, úgy elmaradt a sok babona. De még a szenes víz hagyján, annál sokkal, de sokkal jobban kellett vigyáznom arra, nehogy eszébe jusson a mamának mákgubót főzni. Kértem, nehogy főzzön, mert az mérge. Mondta a mama, na, mit félted annyira, a Szuzsi (Zajáczné) mindég főzi mindegyiknek, és nem halt meg tőle egy sem. Nagyon kértem, hogy ő ne fogja főzni, én nem akarok hülye gyereket nevelni. Nagyon kellett vigyáznom, sokat kutattam, nem találok-e valahol elrejtve gubót. Mit ad Isten, egyszer igazgatom az ágyát, a feje alatt találtam egy kis rongyba csavarva mákgubót eldugva. Akkor nagyon sírtam neki: mit gondolsz, ki lett volna olyan, hogy vállalja a mamát, a két árva gyereket, annak ellenére, hogy a fia sem akarta. En sajnáltam magukat, ha a mama egyszer is próbál főzni abból a rohadt mákból, törődjön magukkal a három lánya, engem nem érdekel, hogy mi lesz itt magukkal, ha nem hallgat rám, csak annyit kérek, kíméljen meg tőle a méregtől. En nem akarok időtelt nevelni, és ha még egyszer hoz ide a Zajáczné mákgubót, főzze meg magának, igya, de meg ne próbálja az én gyerekeimnek adni, mert azt én úgyis észreveszem, azt látni a gyereken.

Az én drága kincsem közben sz pen nevedekett, nagyon aranyos volt. Már tizenegy hónapos korában kezdett egy-kettő lépegetni. Nem volt elhízott gyerek, tömör, erős, egészséges gyerek volt, elég korán kezdett gögicsélni. Ha szólunk neki, nevetett, csupa élet, elevenség volt. Egyéves korában, a születésnapjára vettem neki hintalovát. Nem tudott még rajta ülni, de mi ráültettük, megfogta a ló sörényét, mi meg tartottuk. Ez nekünk nagyon nagy öröm volt. Ahogy nőtt, úgy elfászkodott rajta. Pici korától engedelmes, szofogadó gyerek volt.

Másfél éves lehetett a Mihály fiam, amikor beköltöztünk a városba, albérletbe. Ennek is megvolt az oka.

Egy éjszaka arra ébredtem, hogy a tyúkok nagyon kiabálnak. Se szó, se beszéd, leugrok az ágyról, a gyerek bölesőjén keresztül rohanok ki egy szál ingben, mezőtűben. Az ajtó a szőlő felől nyitva. En rohanok a tyúkszávány után, a férjem enutánam. Rohanunk, a zsákok ledobta a tolvaj a tyúkokkal, de mi csak rohanunk a szőlővessző között, hóban, fagyban, egy szál fehér-

neműben. Egyszer csak a férjem elkapja hátulról a tolvajt. Az karót rántott, neki akart menni a férjemnek.

Tedd le azt a karót — mondta a férjem —, ha tudom, hogy te vagy, nem zavarlak.

Mink visszatérve, a zsákok felvettük a három tyúkkal. Bementünk. Már a szomszédoktól ott voltak, mert én persze közben kiabáltam: tolvaj, lopják a tyúkot! Rögtön vizet készítettem, hogy lemoszuk a lábunkat. Nem mondtuk meg a szomszédoknak, hogy ki volt, azt mondtuk, hogy nem sikerült megfogni, nem akartunk ügyet csinálni belőle.

Még meg se mosakodtunk, beállt a tolvaj bátyja, és megfenyeget: el ne mondjátok senkinek, mert velem gyűlik meg a bajotok! Mondtuk neki, mi nem is akartuk, te jelentetted ki itt a szomszédok előtt. Minek kellett neked idejönni? Most nem jól mosakodtál. Ez egy szombat este volt, vasárnap volt a keresztelő az illetőnél. Akkor született az első gyerekük. Ok nehezebben élték, mint mi, pedig gazdagabb lányt vett el feleségül, de az nem szeretett dolgozni, sohasem járt napszámba. A barát is vasutas volt, egyszerre mentek a férjemmel a vasúthoz, de neki nem tetszett a vasutasélet, otthagya, nem szeretett éjszakázni. Mióta megfenyegették a férjemet, féltettem. Legtöbbször éjszaka járt haza a szolgálatból.

Hogy ennek az állapotnak melőbb véget vessek, megbeszéltem a lakásügyet, és néhány nap múlva beköltöztünk a városba. Ezt láttam a legjobbnak. Úgysem volt célom a szőlőben lakni. Egy szép napon fogtam egy füzűrost, felpakoltunk, és ezerkilencszázhuszonhat március elsején be is költöztünk. Nagyon örültünk, hogy bejöttünk a városba, így legalább napi másfél, két órát pihenhetett a férjem. Azután meg is vetődött az a lakásrészt, amiben laktunk, így lettünk városszéli lakosok. A Miském nagyon jól érezte magát, sokat ült az ablakban. Amíg még nem lehetett magára hagyni, a nagymama vigyázott rá, azután később már ő maga vitte az ablakhoz a sámit, és úgy nézte a katonákat. Velünk szemben volt a tűzrakatanya lovardája, ott mindig lovagoltak a karpaszományosok. Nagyon sokszor bejöttek vizet inni, és elfászkodtak a gyerekekkel.

Három és fél éves volt, amikor mondtam neki, hogy lesz neki is öcsikéje. Kérdezte, hogy honnan? Majd a gólyanéni hozza, a kéményen ledobja. Kandallós volt a kéményünk, volt rajta egy kis ablak. Nem érdekelték már a lovak és a lovasok, mindég a kéményt nézte, a kandallón várta, mikor hozza a gólya a Lacikát.

Nemcsak Lacikát hozott a gólya, hozott másik öcsit is. Volt egyszerre két öcsike, sajnos az ikerpár egyike meghalt. Ekkor nem az élő öcsi érdekelt, a meghalt öcsit követelte. Szeresd ezt az öcsikét — mondtuk neki. Nekem nem kell ilyen öcsi, ez mindég sír, a másik nem sír, nekem az kell.

Lassan elfeledte az elhalt öcsikét, megszerette a testvérkét, mindég vele foglalkozott. Ha elaludt a kicsi, sírt; már ez is meghalt! Felrázta: ne hall meg már te is, ne légy olyan buta! Sokat bosszankodtam, hogy nem hagyta békén a gyereket, amúgy is olyan rossz, síró volt. Nagy két hónapot nem aludtam vele, egész éjszakákat fenn jártam, rázogattam. Nappal sem aludt, allg valamiképp. Az apja sose tudott tőle aludni, hacsak nem ment ki a kertbe. Szerencsére nyár volt, ez megoldotta az alvást, mert azután már a kicsi is jó volt.

Hogyan is gondolhatott volna ő írószégre, hogy gyermekélményei után megírja házasságának brutális történetét is. Móriczé után Szabó Pálét! Hogy az édesanyja nyújtófával vágott végig rajta, mert nem módosabb legényt választott —, s megkékült, dagadt arccal sírt a lakodalomban, ahová nem ment el az anyja! Aztán az újabb próbatételek: az albérlet, a bekéredzkező, mindenünnen kiutált apa gondozása, két árva fiú nevelése, az összeroppanásig hajszolt munka miatt az elvetélések, halottszülések, míg végül fölsír Misu, ötkilósan! S közben a szolgálatban megbetegedő férj ágynak esése, a bénulás, a kórház, vonatkozás naponta Nyíregyházáról Debrecenbe — közben a férfinak is nehéz munka: a kis lakás átalakítása, hogy albérllők fizetéséből valamiképpen pótolni lehessen a családfenntartó keresetét! Hogyan is gondolhatott volna írószégre — pernyi ideje sem volt rá. A rettegés nem tágit mellőle: lám, Misu negyedik születésnapján — karácsonykor — majdnem fölgyullad a ház (Árvácska tüzei!), mert a kíváncsi gyerek feldönti a gyertyákkal ékes fűcskát! Aztán újabb ikerszületés, amely egyszerre temetés és pólyálás. Mondanánk a közhelyet: hogy a szegényt az ág is húzza —, s olvasván a visszaemlékezést, rádöbbenünk, irgalom nélküli igazság ez a közhely! S csodálkozunk: honnét volt hite és ereje ennek a fiatalasszonynak eddig is — pedig a java fájdalmak, ama Máriaéval összemérhető kínok még csak ezután következnek! Hogyan is gondolhatott volna írószégre ez az asszony, azt sem tudhatta: mi az! Mint kígyók, kúsznak elő az örömök is: az alig harmincévesen megbénuult férj újra mosolyog és dolgozik — aztán annyi együttes küzdés után a megözevgyült feleség viszi a viragot a sírjára. Galambdúcot készített a fiúknak, kérvényozte, hogy Misu kapjon bizonyítványt az első elemiről —, mert „jogtalanul” járt iskolába évvészése miatt —: ezek voltak az örömök. S rögvést utánuk az újabb tortúrák: a háború, Misu munkaszolgálatossága, András megszűzése keveredése az otthontól szinte gyerekként, a visszavárás görcsös reménye —, s a visszaérkezés boldog pillanataiba már belesziszeg a háború kígyója: Misu súlyos beteg, újra a debreceni klinika, ahol nincs fűtés a béke első évében, a műtét, az orvosok szétártt keze: amputálni kell Váci Mihály lábát, az anya csakazértis hite: és télvíz idején, karácsonykor a keserves szekerezés vissza, Nyíregyházára a nagybeteggel! Aztán ismét az elégtételes öröm mézseppjei, pillanatokra: Misu fölgyogyul, tanít, nevét szánnyára kapja az új idő szele; hát mégis érdemes volt: a fiúk tanulnak, a templomi fogadalmat híven teljesítette az anya! S újra a vészjelzések: Misu szanatóriumban, kórházban, klinikán, műtét, újra műtét, a tüdő, a vese, a szív . . . Nem lehet nyugalmat az anya, írószégre nem is gondolhat — pedig már béke van, pedig már tisztas a megélhetés . . . A háború ütötte seb azonban csak ideig-óráig gyógyult be, végérvényesen a halálban hegesedett. Az anya eltemeti a fiát. Egyedül

maradt az anya, két halál után sem pihenhetett meg; megkínzott szívének betegségeit kellett legyőznie, hogy tollat fogjon a irástudatlan, az írószégre soha nem gondoló — és emlékezzen.

Szállak, girbe-gurba betűket rakogatott sorba, s halkan, vád nélkül, jajgatás nélkül leírta a neki jutott sorsot: a kietlen gyermekkört, a hideg és füstös lakásokat, a tántorgó apát és a távollevő anyát, az ifjúság örömetől megfosztott nővért, akit révbé éresének órájában ért a gyógyíthatatlan betegség, s vele a halál; leírta a siralmas menyegzőt, a Dévavár-építő otthonferentést . . . Leírta, hogy most nyolc évtizeddel a vállán virágai közt él a szőke városban, fiának szobra és férjének sírja közelében . . .

Sohasem gondolt arra, hogy egyszer még írni fog. A vékonyka kézirat mégis nagy regényeket idéz emlékezetünkbe: Móriczét, Szabó Pálét, Veres Péterét, Németh Lászlót . . . Nem valószínű, hogy lett volna ideje elolvasni azokat a műveket, s föltehető, hogy a hírneves önéletírásokat sem olvasta.

S földidezi előttünk alázatos büszkeséggel fiának emlékét, a költő Váci Mihályét, akinek a jövő a cinkosa, s aki „drága szép ügyszög szegődött cseléd”-nek.

Töprenghet az olvasó: mi ez — önéletrajz, dokumentum, irodalomtörténeti adalék egy költői életműhöz? Hiszen túlságosan is egyszeri és egyedi ez a dokumentum —, s az árvácskák nem szokták magukat „kartotékozni”, őket a hivatal tartja számon, mint cselédet, s mint leendő katonák szülőanyját, esetleg szépírók öltöztetik napsugárba törekeny lényüket, hogy megkarcolják a nyájás olvasók kérges szívét az édesánás és csőrés történetekkel. De nem is háttértörténet ez az írás a Váci-életműhöz; annál őnzellenebb, őszintébb, szerényebb. Az anya nem gyökerezeti saját küzdelmeiből a fiú érdemeit, miként saját keservei miatt sem átkozza a szülőket. S önéletírásként is furcsán szűkszává, nem merül el a fölnagyító részletekben öngazolást, mentséget, magyarázatot, vagy hívságot keresve. Testamentum inkább ez az írás, örökségmagyarázat: mindenki példát és okulást jussolhat belőle. Nehezen megszűnt, nagyon megszenvedett munka ez, ugyanaz, amit egész életében tisztességgel végzett idős Váci Mihályné. Áldozat másokért. Nem öntetszelgés, nem haszonkeresés —, hanem kapaszkodás otthont kereső kezekbe, reményt váró és biztatást adó szemekbe. Teremtés emberi módra: teremteni a kegyetlen valóságból valami igazságot, a kiszolgáltatottságból szolgálatot, a hitből és akarattól tetteket, cselekvést. Az irástudatlanságból olvasásra érdemes írást. Hogy legyen áldás mindannyiunk munkáján.

Ördögh Szilveszter